

Siilivask, Karl

Główne tendencje w dziejach nauki krajów nadbałtyckich

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 42/1, 105-116

1997

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Karl Siilivask*
(Tallin)

GLÓWNE TENDENCJE W DZIEJACH NAUKI KRAJÓW NADBAŁTYCKICH

Region nadbałtycki (*Baltia*), kraje i państwa nadbałtyckie – Estonia, Łotwa i Litwa, jest terminem geopolitycznym powstałym w XX stuleciu. W niniejszym artykule pojęcie nauki regionu nadbałtyckiego (*Baltic Science*) rozumiane jest jako nauka, która tworzona była w perspektywie historycznej na terytorium tych trzech krajów w wielu różnych językach – począwszy od łaciny poprzez szwedzki, niemiecki, polski, rosyjski, litewski, łotewski i estoński – przez uczonych różnych narodowości.

Nauka w krajach nadbałtyckich pojawiła się wraz z powstaniem uniwersytetów. Pierwszym uniwersytetem na obszarze późniejszych państw nadbałtyckich był katolicki Uniwersytet Wileński – Akademia Wileńska, utworzona w 1589 r. Po wojnie o Inflanty (1625–1629 r.), poprzedzonej drobniejszymi wojnami polsko-szwedzkimi, Estonia i Łotwa zostały przyłączone do Szwecji. W 1632 r. król Gustaw II Adolf utworzył protestancki uniwersytet w Dorpacie (Tartu), nazwany *Academia Gustaviana* (później *Academia Gustaviana-Carolina*), jednak jego działalność została przerwana w 1719 r. podczas wojny północnej. W obu uniwersytetach – Wileńskim i Dorpackim – językiem wykładowym i językiem, w którym publikowane były wyniki badań była łacina, w Dorpacie czasami również szwedzki i niemiecki. Związki naukowe Akademii Wileńskiej ograniczały się głównie do katolickich uniwersytetów Rzeczypospolitej Obojga Narodów oraz krajów Europy środkowej. Natomiast Dorpat miał ściślejsze powiązania z uniwersytetami Królestwa Szwecji, a także z protestanckimi uczelniami północnych Niemiec¹.

W XVIII stuleciu Uniwersytet Wileński pozostawał jedynym centrum naukowym w regionie bałtyckim; znajdował się wówczas pod przemożnym wpływem

zakonu jezuitów (do 1773 r.). Niemniej już w drugiej połowie XVIII stulecia (po kasacie zakonu Jezuitów), zgodnie z tendencjami panującymi w uniwersytetach europejskich, rozpoczął się tam proces sekularyzacji nauki, który doprowadził do rozkwitu nauk przyrodniczych i ścisłych. Językiem wykładowym i językiem, w którym publikowane były wyniki badań był już wtedy polski.

W końcu XVIII wieku Litwa i Uniwersytet Wileński zostały wcielone do Cesarstwa Rosyjskiego. W 1802 r. reaktywowany został Uniwersytet Dorpacki. Jego pierwsi profesorowie i kadra uniwersytecka przybyli głównie z Niemiec, niemiecki stał się też językiem wykładowym. W 1832 r., po upadku powstania polsko-litewskiego skierowanego przeciwko Rosji, Uniwersytet Wileński i Warszawski zostały zamknięte przez rząd carski.

Jak wiadomo, Niemcy dominowali w ówczesnej nauce europejskiej i światowej. Dzięki temu, a także finansowej pomocy ze strony państwa rosyjskiego, Uniwersytet Dorpacki stał się jednym ze znaczniejszych uniwersytetów europejskich w XIX stuleciu. W ten sposób zarówno Uniwersytet Dorpacki, jak i Dorpacki Instytut Weterynaryjny (utworzony w 1848 r.), razem z Kolegium Politechnicznym w Rydze (otwartym w 1862 r., późniejszy Instytut Politechniczny), zaczęły odgrywać istotną rolę w budowaniu powiązań pomiędzy nauką w Rosji i ośrodkami naukowymi pozostałej części kontynentu europejskiego. Region nadbałtycki, od strony jego korzeni i związków naukowych, najbardziej związany był z nauką niemiecką na zachodzie oraz z centrum naukowym w Petersburgu na wschodzie.

Utworzenie Uniwersytetów Wileńskiego i Dorpackiego dało podstawy systematycznej działalności naukowej i zapoczątkowało oddziaływanie nauki, jak i historię badań naukowych w krajach nadbałtyckich. Spróbujmy przedstawić kilka kluczowych zagadnień historii nauki krajów nadbałtyckich w oparciu o przykłady zaczerpnięte z historiografii Uniwersytetu Dorpackiego. Upoważnia nas do tego konstatacja, że tradycja badań historii Uniwersytetu Wileńskiego uformowała się w okresie późniejszym, w drugiej połowie wieku XIX, a zwłaszcza w XX stuleciu, zaś w momencie zamknięcia Uniwersytetu w r. 1832 badania znajdowały się jeszcze w fazie początkowej².

Za początek dziejów Uniwersytetu Dorpackiego (*Academia Gustaviana*) można przyjąć opublikowanie książki Friedricha Meniusa, pierwszego profesora historii w Uniwersytecie Dorpackim, który przedstawił ogólny zarys utworzenia Uniwersytetu i samej ceremonii otwarcia³. Profesor Arvid Moller był następnym, który zajął się historią Uniwersytetu⁴. Ingemund Bröms zebrał wszystkie dotychczasowe badania w książce zatytułowanej *Historia Uniwersytetu Dorpackiego* na początku XVIII stulecia, jednak nie zostały one opublikowane i pozostały w rękopisie⁵.

H.L. Backmeister zebrał i opublikował przegląd dziejów Uniwersytetu Dorpackiego, w pierwszym okresie jego istnienia w latach 1632–1719, wraz z materiałami źródłowymi⁶. Po reaktywowaniu Uniwersytetu Dorpackiego liczba prac poświęconych jego historii zaczęła stopniowo wzrastać. W tym miejscu można

wymienić jedynie najważniejsze z nich. Literatura poświęcona Uniwersytetowi Dorpackiemu może być podzielona, pod kątem jej powstania, na następujące grupy zagadnień: źródła niemieckie i bałtycko-niemieckie, źródła rosyjskie, źródła estońskie i estońskie z okresu istnienia ZSRR. Również szwedzcy historycy interesowali się historią Uniwersytetu Dorpackiego, koncentrując się jednakże głównie na okresie dominacji szwedzkiej w dziejach uczelni. Niewątpliwie najstarszymi i najważniejszymi są prace historiografów niemieckich, pochodzących z rejonów nadbałtyckich.

Tradycja badań dziejów Uniwersytetu związana była pierwotnie z różnego rodzaju uroczystościami, głównie rocznicowymi. Miejscowi bałtyccy historycy niemieccy (jak i historycy rosyjscy) traktowali reaktywowanie Uniwersytetu Dorpackiego w 1802 r. jako utworzenie całkowicie nowej uczelni. Stąd też rocznice 25-lecia, 50-lecia i 75-lecia Uniwersytetu Dorpackiego, obchodzone były – dotyczyło to oczywiście także publikacji – w 1827, 1852 i 1877 r.⁷

Stosunek historyków bałtycko-niemieckich do okresu szwedzkiego w działalności Uniwersytetu określany był przez swoistą opozycję wobec władz szwedzkich, która wyływała z chęci pomniejszenia dokonań uczelni. Charakterystyczna jest tu opinia Carla Schirrena, iż Uniwersytet upadł ponosząc klęskę, nie pozostawiając żadnych śladów⁸.

W momencie prowadzonej przez rosyjską prasę lat sześćdziesiątych XIX w. narastającej fali krytyki systemu sprawowania władzy, jak i systemu sądownictwa w krajach nadbałtyckich, historycy bałtycko-niemieccy odrzucili teorię rosyjskiej misji kulturalnej w tych krajach, starając się w ten sposób bronić przywilejów miejscowych Niemców. Ideologia *kulturträgetum* i *kulturkampf* jest wyraźnie dostrzegalna w *Historii Uniwersytetu Dorpackiego* pióra Theodora Neandera, opublikowanej w Niemczech w 1882 r., oraz w innych pracach⁹. *Leitmotivem* tych prac jest rola Uniwersytetu Dorpackiego jako nośnika i obrońcy kultury zachodniej w Rosji, co można usprawiedliwić jedynie do pewnego stopnia.

Pierwsi profesorowie i pracownicy Uniwersytetu Dorpackiego przybyli w większości z uniwersytetów niemieckich. W latach 1802–1825 Niemcy stanowili 85% kadry, z tego jedynie 35% było pochodzenia miejscowego, bałtycko-niemieckiego. W latach 1826–1875 bałtyccy Niemcy zdominowali środowisko uczonych i wykładowców Uniwersytetu, wśród tych ostatnich stanowiąc aż 56% ogółu kadry nauczającej¹⁰. Również środowisko studenckie zdominowane było przez miejscowych Niemców bałtyckich, chociaż począwszy od połowy XIX stulecia, liczba studentów innych narodowości – Rosjan, Ormian, Polaków i innych – zaczęła wzrastać.

Przez cały wiek XIX około stu naukowców – profesorów przeszło do uniwersytetów rosyjskich lub do Akademii Nauk w Sankt Petersburgu (z Akademią związani byli między innymi: H. Hess, E. Lentz, K.E. Baer, W. Struve i inni). Wielu profesorów Uniwersytetu Dorpackiego, w tym fizjologowie Fr. Bidder i H.A.A. Schmidt, chemicy C.E.H. Schmidt i W.Fr. Ostwald, wybrani zostali

członkami korespondentami Petersburskiej Akademii Nauk. Od połowy XIX wieku nastąpiło również znaczące przesunięcie na Zachód. W drugiej połowie XIX stulecia prawie pięćdziesięciu absolwentów i profesorów Uniwersytetu Dorpackiego przeniosło się do Europy Zachodniej, większość z nich do uniwersytetów niemieckich. W tej ostatniej grupie znaleźli się twórcy farmakologii doświadczalnej R.R. Buchheim (1820–1879) i J.E.O. Schmiedeberg (1838–1921), ale także twórcy chemii fizycznej W.Fr. Oswald (1853–1932, laureat nagrody Nobla w 1909 r.) i D.H.J.A. Tammann.

W latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia sytuacja polityczna w krajach nadbałtyckich uległa zmianie. Rząd carski rozpoczął prowadzenie twardej polityki rusyfikacyjnej. Język rosyjski, jako język urzędowy, zastąpił język niemiecki zarówno w Uniwersytecie Dorpackim, jak i w pozostałych szkołach. Znaczna liczba profesorów rosyjskich z Petersburga i Moskwy przeniosła się wówczas do Dorpatu. Związki z nauką niemiecką zaczęły słabnąć, natomiast powiązania ze Wschodem umocniły się. Obok Niemców zaczęła wyrastać coraz liczniejsza grupa naukowców łotewskich i estońskich. Jednak znaczna część uczonych wywodzących się ze społeczności miejscowych zmuszana była do rozglądania się za pracą w Rosji, gdyż większość katedr profesorskich w uniwersytetach nadbałtyckich była zajęta przez naukowców niemieckich i rosyjskich. Tak więc pierwsze pokolenie uczonych łotewsko-litewsko-estońskich, działało przede wszystkim na uchodźctwie. Publikowane przez nich prace naukowe pisane były w języku niemieckim lub rosyjskim, co w konsekwencji sprawiało, że w opinii międzynarodowej uważani byli za uczonych niemieckich lub rosyjskich¹¹.

Historiografia rosyjska nie zajmowała się systematycznie dziejami Uniwersytetu Dorpackiego do końca XIX stulecia. Po reformie rusyfikacyjnej Uniwersytetu w Dorpacie w latach 1889–1895, rozgorzała dyskusja – dotycząca między innymi kwestii finansowych – pomiędzy Antonem Budiłowiczem, nowym rektorem, a rektorem z okresu przed reformą Georgiem von Oettingen. Była ona odbiciem kontrowersji pomiędzy stronnikami reformy i jej przeciwnikami¹². Ogólnie można stwierdzić, że historycy rosyjscy kontynuowali niemiecką tradycję obchodzenia kolejnych rocznic utworzenia Uniwersytetu od roku 1802. W 1902 r., dla uczczenia setnej rocznicy reaktywowania uczelni, profesor Jewgenii Pietuchow opracował dwutomową historię Cesarskiego Uniwersytetu Dorpackiego¹³, która stanowi najwnikliwsze studium dziejów Uniwersytetu z tego okresu. Przedstawiony w nim został wyważony obraz działalności Uniwersytetu pod panowaniem szwedzkim, jednak potraktowany tylko jako pradzieje właściwego Uniwersytetu Dorpackiego. W końcu stulecia następował gwałtowny rozwój nauki na całym świecie przynoszący ze sobą wzrost zainteresowania nie tylko historią nauki, ale także nauką jako taką i prawidłowościami jej rozwoju, które stały się – kierującym się własnymi prawami – przedmiotem badań. W toku dyskusji pojawił się nowy termin: nauka o nauce (*Wissenschaft der Wissenschaft, Science of Science*), sformułowany przez

Wilhelma Ostwalda, wywodzącego się z Uniwersytetu Dorpackiego, wówczas profesora fizyki w Uniwersytecie Lipskim¹⁴.

Uniwersytet Dorpacki odegrał znaczącą rolę w nauce dla wielu narodowości zamieszkujących Cesarstwo Rosyjskie (Ormian, Gruzinów, Ukraińców, Białorusinów etc.). Przyczynił się również do rozwoju nauki w Polsce. Liczba polskich studentów w Uniwersytecie Dorpackim poważnie wzrosła po zamknięciu Uniwersytetów w Wilnie i Warszawie w roku 1832. Spośród 541 osób studiujących w Dorpacie w latach 1833–1863, a pochodzących z obszarów dawnej Rzeczypospolitej, wszyscy byli Polakami. Według badań Siergieja Issakowa i Pawła Sigalowa na przełomie XIX i XX w. aż 1891 osób studiujących w Dorpacie było Polakami, zaś 411 osób było przedstawicielami innych narodowości zamieszkujących dawne ziemie polskie (do roku 1918)¹⁵. Wielu z nich zdobyło stopnie naukowe właśnie w Dorpacie, a następnie zostało wybitnymi uczonymi. Benedykt Dybowski (1833–1930) ukończył Uniwersytet Dorpacki w 1857 r., a w 1862 r. obronił tam pracę doktorską. W 1865 r. został zesłany na Syberię za działalność niepodległościową. Tam zainteresował się wschodniosyberyjską fauną i florą jeziora Bajkał. Prace powstałe w wyniku tych badań przyniosły mu międzynarodową sławę. Innym uczonym zesłanym na Syberię był Aleksander Czekanowski (1833–1876), który również zasłynął dzięki swym badaniom z zakresu geologii, paleontologii i meteorologii wschodniej Syberii i jeziora Bajkał. Brat Benedykta Dybowskiego – Władysław Dybowski (1839–1910), wybitny zoolog i paleontolog uzyskał oba stopnie naukowe: magisterium i doktorat w Dorpacie. Wychowankami Uniwersytetu Dorpackiego byli również mineralog Stanisław Thugutt, późniejszy rektor Uniwersytetu Warszawskiego, chemik organik Jakub Natanson, botanik Bolesław Hryniewiecki, lekarze Tytus Chałubiński, Ludwik Teichmann i wielu innych¹⁶.

W latach 1917–1920 stworzono podstawy przyszłej niepodległości państw nadbałtyckich. W proces ten włączone zostały tworzące się wówczas uniwersytety. W rezultacie Uniwersytet Dorpacki (Tartu University) reaktywowany został jako placówka estońskiego szkolnictwa wyższego o charakterze narodowym. Nowy Uniwersytet Łotewski powstał w 1919 r. w oparciu o Ryski Instytut Politechniczny. Po włączeniu do Polski Wilna, dawnej stolicy Litwy, Uniwersytet utworzony został w Kownie, nowej stolicy republiki litewskiej. We wszystkich tych uniwersytetach i innych nowootwartych uczelniach urzędowymi językami wykładowymi i językami, w których publikowane były wyniki badań stały się estoński, łotewski i litewski. Chociaż wszyscy ówcześni naukowcy estońscy, łotewscy i litewscy rozpoczęli swą pracę w krajach ojczystych to jednak nie wystarczało to do obsadzenia ogółu katedr uniwersyteckich we wszystkich specjalnościach. W latach dwudziestych XX w. pewna liczba naukowców z Niemiec, Rosji, Finlandii i Szwecji została zaproszona do uczelni krajów nadbałtyckich. Przede wszystkim zezwalano im na prowadzenie wykładów w językach niemieckim i rosyjskim. Dopiero u progu lat trzydziestych języki rodzime upowszechniły się jako języki

wykładowe we wszystkich uniwersytetach krajów nadbałtyckich. Dopiero wówczas uformowały się miejscowe środowiska naukowe i, co za tym idzie, współczesna terminologia naukowa w językach estońskim, łotewskim i litewskim.

W latach dwudziestych naszego wieku historiografia estońska głęboko analizowała szwedzki okres dziejów Uniwersytetu, podkreślając jego wagę w stworzeniu oryginalnej działalności naukowej w Estonii. Trzechsetlecie Uniwersytetu Dorpackiego obchodzone było w 1932 r. Wówczas opublikowane zostały: ilustrowana historia Uniwersytetu¹⁷ oraz dzieje studentów dorpackich¹⁸.

W 1940 r. państwa bałtyckie zostały wcielone do ZSRR. Powiązania naukowe z Zachodem zostały zerwane. Pod koniec drugiej wojny światowej nieomal połowa naukowców z krajów nadbałtyckich zmuszona została do emigracji i pracy na uchodźctwie. Zasadą leżącą u podstaw sowieckiej polityki imperialnej było kierowanie dyrektyw z centrum do poszczególnych republik, tak więc nauką – w myśl tej zasady – kierowano z Moskwy. Niemniej, dawne obustronne relacje naukowe pomiędzy uczonymi estońskimi, łotewskimi i litewskimi były stopniowo przywracane.

W okresie władzy sowieckiej biochemik Eduard Martinson, prorektor Uniwersytetu, inspirowany przez rosyjskich szowinistów oddzielił historię Uniwersytetu Dorpackiego od jej tradycji bałtycko-niemieckich, organizując obchody 150-tej rocznicy utworzenia uczelni w 1952 r. Jednak próby ignorowania szwedzkiego okresu dziejów uczelni nie trwały długo. Utworzona w 1972 r. Komisja Historii Uniwersytetu Dorpackiego (Tartu University), pod przewodnictwem profesora Karla Siilivaska, rozpoczęła systematyczną pracę nad przygotowaniem historii Uniwersytetu. W rezultacie od 1975 r. pojawiło się dwadzieścia siedem tomów serii książkowej, zawierającej poważną część badań poświęconych historii Uniwersytetu¹⁹. W 1982 r. obchodzona była 350-ta rocznica utworzenia Uniwersytetu Dorpackiego, wówczas także ukazała się trzytomowa synteza jego dziejów²⁰. Trzy lata wcześniej Uniwersytet Wileński obchodził 400-lecie swego istnienia. Uroczystości rocznicowe wzbogacone zostały publikacją nowej trzytomowej syntezy dziejów uczelni²¹. Rocznicą 125-lecia Ryskiego Instytutu Politechnicznego, trzeciej najważniejszej instytucji szkolnictwa wyższego w krajach nadbałtyckich, obchodzona była w 1987 r.

Do końca lat pięćdziesiątych naszego stulecia badania z zakresu historii nauki były izolowane w trzech państwach nadbałtyckich, nie było żadnych powiązań, nie prowadzono też wspólnych działań. Stowarzyszenia Historii i Filozofii Nauki w Krajach Bałtyckich, utworzone zostały w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych jako oddziały wszechzwiązkowego Narodowego Komitetu Historii Nauki: oddział łotewski w 1958 r., oddział litewski w 1964 r. i oddział estoński w roku 1967.

Łotewski oddział Stowarzyszenia Historii i Filozofii Nauki zapoczątkował I Konferencję Historii Nauki Krajów Nadbałtyckich w Rydze (1958 r.). Na konferencji tej powołana została komisja koordynująca prace badawcze prowadzone

w trzech republikach. W 1959 r. odbyły się kolejne dwie konferencje: II w Tartu w Estonii i III w Wilnie na Litwie. Do 1993 r. odbyło się 17 konferencji poświęconych dziejom nauki w państwach regionu nadbałtyckiego. Przedstawiona poniżej tablica daje skrótowe podsumowanie ich dokonań.

Konferencje historii nauki państw nadbałtyckich 1958–1993

Lp.	Rok	Miejsce	Uczestnicy	Referaty	Uwagi
I	1958	Ryga	30	11	
II	1959	Tartu	30	14	
III	1959	Wilno	50	36	Opublikowane streszczenia referatów
IV	1962	Ryga	100	65	Opublikowane wybrane skróty
V	1964	Tartu	150	83	Referaty opublikowane
VI	1965	Wilno	150	100	Seryjne streszczenia (9 tomów)
VII	1968	Ryga	250	97	
VIII	1970	Tartu	175	83	
IX	1972	Wilno	156	107	
X	1975	Ryga	500	90	Poświęcona 200-leciu Akademii w Mittawie (Jegława)
XI	1977	Tallin Tartu	250	179	Referaty opublikowane w trzech wydaniach
XII	1979	Wilno	270	161	Poświęcona 400-leciu Uniwersytetu Wileńskiego, opublikowane trzy zbiory
XIII	1982	Tartu	250	130	Poświęcona 350-leciu Uniwersytetu Dorpackiego, opublikowane 4 zbiory
XIV	1985	Ryga	190	140	
XV	1987	Ryga	260	190	Poświęcona 125-leciu Ryskiego Instytutu Politechnicznego
XVI	1991	Wilno	300	159	Oficjalne języki konferencji: rosyjski, angielski, litewski
XVII	1993	Tartu	110	58	Oficjalne języki konferencji: angielski, niemiecki, rosyjski

XVII	1993	Tartu	110	58	Oficjalne języki konferencji: angielski, niemiecki, rosyjski
------	------	-------	-----	----	--

Zestawiono wg: K.T. Wasiljew, J.P. Stradyn, U.W. Palm: *Annotorowanij spisok konfierencii istorikow Pribaltiki (1958–1985)*, Tartu 1986; J. Krikštopaitis, K. Siilivask, J. Stradinš: *XVI Baltijas Valstu, zinatnu vestures konference (Vilna–Kauna 1991 g. oktobri)*. „Acta Historiae Scientiarum Baltica”, 9. „Baltijas zinatnu vestures apcerejumi”, 9.

W latach sześćdziesiątych, naukowcy pochodzący z republik leżących w europejskiej części ZSRR, a także z republik zakaukaskich, między innymi z Gruzji i Armenii, uznali uczestnictwo w Konferencjach Historii Nauki za wysoce prestiżowe. Wówczas otrzymały one status wszechzwiązkowy. Siódma Konferencja w 1968 r. w Rydze była pierwszym spotkaniem, w którym uczestniczyli uczeni zagraniczni. Wśród naukowców, którzy brali udział w kolejnych konferencjach, byli również badacze z Anglii, Szwecji i Finlandii. Początkowo językiem, w którym prowadzono obrady był rosyjski, co obowiązywało wszystkich uczestników. W wypowiedziach obcokrajowców przeważał język angielski lub niemiecki. Wraz z postęпами *pieriestrojki* w ZSRR i przywróceniem niepodległości państw nadbałtyckich, reorganizacja instytucji naukowych znalazła się w centrum uwagi.

Szesnasta Konferencja, która odbyła się w 1991 r. w Wilnie i Kownie, miała charakter międzynarodowy, ze znaczną liczbą uczestników z zagranicy. Materiały konferencyjne opublikowano w językach rosyjskim, angielskim i litewskim²². W niektórych sekcjach większość referatów wygłaszana była w języku litewskim, co uniemożliwiało uczestniczenie w obradach tych sekcji gości zagranicznych.

W latach dziewięćdziesiątych nastąpiła znaczna poprawa w zakresie władania językami obcymi. W wyniku tego języki angielski i niemiecki obok rosyjskiego zostały ustanowione oficjalnymi językami siedemnastej Konferencji Historii Nauki. Wśród materiałów konferencyjnych 18 referatów opublikowanych zostało w języku angielskim, 11 po niemiecku i 19 w języku rosyjskim. Dyskusje prowadzono zazwyczaj w języku, w którym wygłaszany był referat. Język rosyjski był na ogół preferowany przez badaczy z krajów nadbałtyckich²³. Język niemiecki był natomiast językiem, w którym prowadzone było seminarium w dniu 4 października 1993 r., zorganizowane przez Uniwersytety w Tartu i Kilonii, a poświęconego związkom naukowym Tartu z uniwersytetami niemieckimi. Wygłoszono wówczas 14 referatów. Ponad stu historyków wzięło udział w konferencji i seminarium, w tym 8 osób z Łotwy, 7 z Litwy, 3 z Finlandii, 2 z Niemiec, 2 z USA i 1 z Rosji. Z powodu problemów wizowych oraz niedostatku funduszy wielu badaczy z Łotwy, Litwy, Białorusi i Ukrainy nie mogło uczestniczyć w obradach.

Osiemnasta Konferencja Historii Nauki odbyła się w Rydze w dniach 17–19 stycznia 1996 r.

Już w lutym 1988 r. na spotkaniu w Rydze zdecydowano położyć podwaliny pod przyszłe niezależne Nadbałtyckie Stowarzyszenie Historii i Filozofii Nauki (*Baltic Association of the History and Philosophy of Science*). Decyzja ta została

przyjęta przez prezydium Akademii Nauk Łotwy, Litwy i Estonii. Ramy organizacyjne działalności Stowarzyszenia określone zostały w Rydze w dniu 29 października 1990 r. Wówczas też powołany został Komitet Nadbałtyckiego Stowarzyszenia Historii i Filozofii Nauki. Pierwszym przewodniczącym Nadbałtyckiego Stowarzyszenia Historii i Filozofii Nauki wybrany został Janis Stradiņš, członek Łotewskiej Akademii Nauk.

Na szesnastej Konferencji Historii Nauki, która miała miejsce w październiku 1991 r. w Wilnie, podczas posiedzenia zgromadzenia ogólnego uchwalony został statut Nadbałtyckiego Stowarzyszenia Historii i Filozofii Nauki, zaś Karl Siilivask, prezes Estońskiego Stowarzyszenia Historii Nauki, członek Estońskiej Akademii Nauk, został wybrany nowym przewodniczącym Stowarzyszenia²⁴.

Zgodnie ze statutem, stowarzyszenia naukowe Litwy, Łotwy i Estonii zostały włączone do Stowarzyszenia Nadbałtyckiego jako organizacje niezależne, organizacyjnie powiązane z Akademiami Nauk Litwy, Łotwy i Estonii. Prezes i sekretarze wszystkich trzech stowarzyszeń naukowych są równocześnie członkami prezydium. Prezydium prowadzi swoją działalność przy akademii, której członkiem jest urzędujący prezes Stowarzyszenia. Na siedemnastej Nadbałtyckiej Konferencji w Dorpacie, Janis Stradiņš, wiceprezes Łotewskiej Akademii Nauk, został ponownie wybrany przewodniczącym Stowarzyszenia.

W sierpniu 1993 r. Międzynarodowa Unia Historii i Filozofii Nauki (Oddział Historii Nauki) na zgromadzeniu ogólnym w Saragocie w Hiszpanii przyjęła Nadbałtyckie Stowarzyszenie Historii i Filozofii Nauki jako członka zwyczajnego Unii.

Przypisy

* Karl Siilivask ur. w 1927 r., jest członkiem Estońskiej Akademii Nauk (od 1977 r.), byłym profesorem Uniwersytetu w Tartu i byłym długoletnim dyrektorem Instytutu Historii Estońskiej Akademii Nauk w Tallinie. Główne jego prace dotyczą historii Rosji, historii ruchu robotniczego oraz dziejów nauki. Prezes Estońskiego Stowarzyszenia Historii Nauki i przewodniczący Nadbałtyckiego Stowarzyszenia Historii i Filozofii Nauki [przypis red.].

¹ K. Siilivask (red.): *History of Tartu University 1632–1982*. Tallin 1985 s. 18–70.

² S. R o s t o w s k i: *Lituanicarum Societatis Jesu historiarum Provincialum*. Vilnae 1768; M. B a l i Ń s k i: *Dawna Akademia Wileńska*. Petersburg 1862; J. B i e l i Ń s k i: *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*. Kraków 1899–1900 t. I–III.

³ F. M e n i u s: *Relatio von Inauguration der Universität zu Dorpat geschehen den 15. Oktober im Jahre 1632*. Dorpat [1632].

⁴ A. M o l l e r: *Fata Dorpati. Den i Förra tiden namnkunniga Litländska Staden Dorpats öde*. Wästeras 1755.

⁶ H.L.C. Backmeister: *Nachrichten von der ehemaligen Universitäten zu Dorpat und Pernau. Sammlung der russischen Geschichte*. T. IX, St. Petersburg 1764.

⁷ Die Kaiserliche Universität zu Dorpat. *Fünfundzwanzig Jahre nach ihrer Gründung*. Dorpat 1827; T.H. Beise: *Die Kaiserliche Universität Dorpat während der ersten fünfzig Jahre ihres Bestehens und Wirkens*. Dorpat 1853; *Gedenksblätter an das fünfundszigjährige Bestehen der Landesuniversität Dorpat von der Redaktion der „Dorpater Stadtblattes“*. Dorpat 1877.

⁸ C. Schirren: *Zur Geschichte der Schwedischen Universität in Livland. Mit. aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurlands*. 1953 t. 7. z. 1 s. 3–4.

⁹ [T. Neander]: *Die Deutsche Universität Dorpat im Lichte der Geschichte ind Gegenwart. Eine historische Studie auf dem Gebiete östlicher Kulturenkämpfe*. Leipzig 1882.

¹⁰ *Tartu Ülikooli ajalugu (Historia Uniwersytetu Dorpackiego)*. II. 1798–1918. Tallinn 1982 s. 57.

¹¹ J. Stradiņš: *Latvian science in exile and its reintegration into science in Latvia*. [w:] *17th Baltic Conference on History of Science: Baltic Science between the West and the East*. Tartu, 4–6 paždziernika 1993.

¹² *The History of Tartu University 1632–1982*. Tallinn 1982 s. 13–15.

¹³ Je.W. Pietuchow: *Impieratorskij Juriewskij, bywszy Derptskij uniwiersitet za sto let jego suszczestwowanija (1802–1902)*. t. I. Jurjew 1902; Je.W. Pietuchow: *Impieratorskij Juriewskij, bywszy Derptskij uniwiersitet za sto let jego suszczestwowanija (1802–1902)*. t. II. St. Petersburg 1906.

¹⁴ K. Martinson: *Teadusloo radadel. – Teaduslugu ja nüüdisaeg (Historia nauki i terażniejszość)*. t. VII, 2. *Teadus iseseisvas Eestis: minevik, olevik, tulevik (Nauka w niepodległej Estonii: przeszłość, terażniejszość, przyszłość)*. Tallinn 1991 s. 96–98.

¹⁵ S. Isakow, P. Sigalow: *Polacy w Uniwersytecie Dorpackim*. „Miesięcznik Literacki” 1973 nr 1–2; S. Isakow, P. Sigalow: *Polskije studienckeskie organizacii w Tartuskom uniwiersitietie*. W: *Tartu ülikooli ajaloo küsimusi*. Tartu 1975 t. 1.

¹⁶ *The History of Tartu University 1632–1982...* s. 164–165; *Tartu Ülikooli ajalugu*, II, 1798–1918, s. 381–384.

¹⁷ *Tartu Ülikool sõnas ja pildis. (Uniwersytet Dorpacki w słowach i obrazach) 1919–1932*. Tartu 1932.

¹⁸ J. Vasar (red.): *Tartu üliõpilaskonna ajalugu seoses eesti üliõpilaskonna ajaloga (Historia studentów dorpackich w powiązaniu z historią studentów estońskich)*. Tartu 1932.

¹⁹ *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi (Z historii Uniwersytetu Dorpackiego)*. T. I–XXVII. Tartu 1975–1993.

²⁰ *Tartu Ülikooli ajalugu kolmes köites 1632–1982 (Historia Uniwersytetu Dorpackiego w trzech tomach 1632–1982)*, Tallinn 1982 t. I–III; *Istoriija Tartuskogo uniwiersiteta 1632–1982*. Tallinn 1982.

²¹ *Vilniaus universitieto istorija 1579–1979*. Vilnius 1976, 1977, 1979; *Istoriija Vilniuskogo uniwiersiteta (1579–1979)*. Vilnius 1979 edycja skrócona; Także angielska: *A short history of Vilnius University*. Vilnius 1979, 1 tom.

²² *Baltijos Valstybiu mokslu istorijas fragmentai. Fragments of the History of Science in the Baltic States. Fragmenty Bałtijskoj istorii nauki.* [w:] *Triju Baltijos valstybiu XVI mokslu istoriku konferencijos tezes. Abstracts of the 16 th Baltic Conference of The History of Science* t. I. Vilnius 1991, t. II. Vilnius-Kaunas 1991.

²³ 17th Baltic Conference on History of Science: Baltic Science between the West and East. XVII Bałtijskaja konferencyja po istorii nauki: Bałtijskaja nauka mieždu Zapadom i Wostokom. Tartu, 4–6 października 1993 r.

²⁴ K. Siilivask: *Balti riikide teadlaste koostöö probleeme ja perspektive (Problemy i perspektywy współpracy naukowców nadbałtyckich) – Teaduslugu ja nüüdidaeg (Historia nauki i terażniejszość)*, t. VIII. Tallin 1993 s. 253–254.

Z języka angielskiego przełożył
Leszek Zasztowt

